

2020-01-15

Aktion Rädda Vättern

Till
Kommunstyrelsen,
Lekebergs kommun

Länsstyrelsens beslut att ge dispens och tillstånd till markavvattning på Karlsborgs PFAS-förorenade flygplats kan hota den kommunala dricksvattenförsörjningen. Beslutet kan överklagas fram till den 14 februari 2020.

(Länsstyrelsen i Västra Götaland, dnr 531-45588-2018 och 531-45789-2018.)

Aktion Rädda Vättern vill med detta brev kort redovisa vår oro för att dricksvattentäkten och Natura 2000-området Vättern riskerar att ytterligare förorenas av svårnedbrytbara, bioackumulerande och giftiga högfluorerade ämnen (PFAS) om Fortifikationsverket tillåts dränera den vattensjuka flygplatsen, utan att en sanering av hela flygplatsområdet först genomförs.

Länsstyrelsen har i bifogat beslut givit dispens och tillstånd till markavvattning. Det innebär att arbetet med att dränera och pumpa ut förorenat grundvatten via Kärnebäcken till Bottensjön och Vättern kan påbörjas – om beslutet accepteras av högre instanser.

Om länsstyrelsens tillstånd skulle vinna laga kraft kommer bara en del av dräneringen från de förorenade områdena att omhändertas i en reningsanläggning. De värst förorenade områdena intill åtgärdas inte. Större delen av den förorenade flygplatsen (den mellersta och den nordöstra delen) kommer att dräneras utan att vattnet passerar någon reningsanläggning.

Mycket höga PFAS-halter

Det finns ett stort antal kemikalier som går under namnet PFAS. Vanligtvis mäts 11 varianter. Två, PFOS och PFOA, är numera förbjudna. Ett juridiskt bindande gränsvärde finns dock fortfarande endast för PFOS. Det är den så kallade miljökvalitetsnormen för ytvatten typ Vättern på 0,65 ng/l. Detta gränsvärde överskrids tyvärr redan i Vättern med det dubbla.

Karlsborgs flygplats är kraftigt förorenad på grund av övningar med brandsläckningsskum. Inom det område som är tänkt att dräneras finns uppgifter om att både marken och grundvattnet är förorenat. I grundvattnet under den närliggande så kallade nya brandövningsplatsen har extremt höga halter av PFOS uppmätts: 2 300 000 ng/l!¹ Detta är enligt våra uppgifter ett obehagligt rekord, en betydligt högre halt än vad som upptäckts på andra ställen, t.ex. i Kallinge, Ronneby kommun.

Även på den gamla brandövningsplatsen och utanför Hangaren samt i den nordöstra banänden har PFAS-föroreningar konstaterats.² Dessa senare områden är dock inte alls undersökta i samma utsträckning som den nya brandövningsplatsen. Alla dessa förorenade platser ligger nära eller inom det område där markavvattning planeras.

PFAS-föroreningarna på Karlsborgs flygplats har varit kända ända sedan 2014 men ännu har försvarsmyndigheterna inte ens tagit fram en saneringsplan.

Det nuvarande PFAS-läckaget från Karlsborgs flygplats utgör en av de största punktkällorna till Vättern enligt Örebro universitet³. Vätternvårdsförbundet skriver i yttrande till länsstyrelsen att flygplatsen *”beräknas utgöra den ensamt dominerande källan för PFAS-föroreningar till Vättern jämfört med andra vattendrag”*.⁴

Parallella beslut utan helhetsbedömning

Samtidigt som rubricerat markavvattningsärende nu godkänns av länsstyrelsen har regeringen iniberat Försvarsinspektörens (FIHM:s) beslut att godkänna Fortifikationsverkets planer att påbörja en del av dräneringen, den del som berör själva landningsbanans asfalterade yta (den s.k. bankantsdräneringen). Parallellt pågår en tillståndsansökan om att femdubbla flygrörelserna på flygplatsen, ett ärende som efter många överklagningar nu handläggs av mark- och miljödomstolen i Vänersborg.

Karlsborgs flygplats ligger på en smal landremsa omgiven av Vätterns vattenskyddsområde. Aktion Räd Vätern hävdar att flygplatsen först måste saneras, i enlighet med 10 kap. miljöbalken, innan tillstånd till utökad verksamhet kan lämnas. Sanering är även en förutsättning för att dränering och markavvattning ska kunna ske. Det är förbjudet enligt lag⁵ att pumpa ut PFAS-förorenat dagvatten och grundvatten till Vätterns vattenskyddsområde.

När det gäller överklagandet till regeringen av bankantsdräneringen har Aktion Räd Vätern fått stöd av fem expertmyndigheter som tillskrivit miljödepartementet: SGI, SGU, KEMI, HaV och Naturvårdsverket⁶.

¹ <http://www.aktionraddavattern.se/niras-resultatrapport-2019-04-30/>

² Se t.ex. NÍRAS rapporter 2014-09-19 och 2015-03-03. Finns på ARV:S hemsida.

³ <http://www.aktionraddavattern.se/orebro-universitet-karnebacken-stor-punktalla-for-pfas/>

⁴ http://www.aktionraddavattern.se/wp-content/uploads/2019/06/28-1-Yttrande_KarlsborgMA_V%C3%A4tternv%C3%A5rdsf%C3%B6rbundet.pdf

⁵ 5 kap. 4 § miljöbalken och EU:s vattendirektiv

⁶ Statens geotekniska institut, Sveriges geologiska undersökning, Kemikalieinspektionen, Havs- och vattenmyndigheten och Naturvårdsverket.

Samtliga expertmyndigheters yttrande återfinns på Aktion Rädda Vätterns hemsida: http://www.aktionraddavattern.se/dokument_forsvaret_flygplatsen/
Regeringen har ännu inte slutligt avgjort bankantsdräneringsärendet (dnr M2018/02742 Me).

Kommunerna kan bli betalningsskyldiga

Högsta Domstolen beslutade den 14 juni 2018 att Ronneby kommun kunde hållas ansvarig för följderna av Försvarsmaktens förorening av den kommunala dricksvattentäkten, enligt produktansvarslagen.⁷ Uppsala kommun har stämt Försvarsmakten på 225 miljoner kronor på grund av PFAS-föroreningar av dricksvattentäkten.⁸

Ur dricksvattensynpunkt är Vättern fortfarande en förnämlig råvattenresurs, enligt vad vetenskapen idag säger. PFAS-halter på dubbla miljö kvalitetsnormen utgör dock ett hot mot livet i sjön. Möjligheten att nyttja fiskeresurserna kommer troligen att begränsas ytterligare på grund av nödvändiga kostrekommendationer. Långsiktiga konsekvenser är svårbestämbara.

Halter på tre, fyra nanogram PFAS₁₁⁹ per liter i Vättern kan tyckas ligga på så låg nivå att hälsoeffekter för människor inte ska uppstå, särskilt som Livsmedelsverket ännu inte ändrat sin rekommendation om 90 ng/l som gränsvärde. Denna siffra (90 ng/l) grundar sig på EU:s riktlinjer från 2008. Dessa har dock nyligen preliminärt sänkts radikalt på grund av nya studier om PFAS-kemikalernas hälsofarlighet.¹⁰ I både EU och USA pågår omfattande diskussioner om att sänka gränsvärdena ytterligare. Eftersom vi får i oss PFAS-kemikalerna från många källor, och det finns risk för samverkan med andra gifter typ PCB och dioxiner som också finns i Vättern, kan kraven på det nödvändiga livsmedlet vatten komma att skärpas betydligt. Det finns forskare både i Europa och USA som länge hävdade att gränsvärdet för PFAS-kemikalier i dricksvatten bör ligga under 1 ng/l.¹¹

Allt eftersom ökade forskningsinsatser på PFAS-kemikalier gjorts har fler och större risker konstaterats, nu inte bara i djurförsök utan även undersökningar av människor exponerade för dessa giftiga ämnen. Skadliga hälsoeffekter på lever, sköldkörtel, könsmognad och immunsystem har konstaterats. Flera olika cancersjukdomar misstänks förorsakas av PFAS. Särskilt allvarligt är uppgifterna om att PFAS-kemikalerna går via moderkakan till fostret under hela graviditeten, ansamlas i det nyfödda barnet och leder till lägre födelsevikt och försämrat immunförsvar. Även beteendeförändringar som hyperaktivitet och ökad

⁷ <http://www.aktionraddavattern.se/ronnebymalet-hd-beslutar-att-kommun-ar-skadestandskyldig/>

⁸ <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/upsala/stammer-forsvarsmakten-pa-225-miljoner-kronor>

⁹ En samlingsparameter av 11 olika PFAS-kemikalier, inkl. PFOS och PFOA.

¹⁰ 90 ng/l byggde på EFSA:s riktlinjer från 2008 med ett tolerabelt dagligt intag (TDI) för PFOS på 150 ng/kg kroppsvikt och för PFOA på 1500 ng/kg kroppsvikt. De nya preliminära riktvärden som föreslogs av EU i december 2018 var för PFOS: 2 ng/kg kroppsvikt och för PFOA: 1 ng/kg kroppsvikt. Alltså en dryg hundrafaldig till tusenfaldig sänkning! 10 års forskning har visat att dessa kemikalier är betydligt hälsofarligare än vad man tidigare vetat om.

¹¹ Något som försvaret känt till sedan 2013. "De beträffande PFOA och PFOS extremt låga gränsvärde (< 1 ng/l) som föreslagits som gränsvärde i både Nordamerika och inom EU-området har fått deponiägarna att i allt större utsträckning avvisa massor som innehåller perfluorerade ämnen." Sid. 96 i Totalförsvarets forskningsinstituts rapport FOI-R3705-SE, "Perfluorerade ämnen i jord, grundvatten och ytvatten. Riskbild och åtgärdsstrategier". Obs! att rapporten är skriven redan 2013.

impulsivitet hos barn har kopplats till PFAS. Uppgifter finns även om att vacciners effektivitet försämras.¹²

Många andra utspridda källor till PFAS-förorening av Vättern, som t.ex. utsläpp från kommunala deponier och avloppsreningsverk, kan komma att behöva åtgärdas. Den stora punktkällan Karlsborgs flygplats är dock jämförelsevis enkel att åtgärda och därmed en kostnadseffektiv åtgärd för att minska ökningen av PFAS i Vättern.

Länsstyrelsens dräneringsbeslut kommer att överklagas av Aktion Rädda Vättern, med utförliga motiveringar. Men Aktion Rädda Vättern är bara en ideell förening med begränsade resurser. Kommunerna runt Vättern har betydligt större resurser och ett stort ansvar inför sina kommunmedborgare. Det vore synd om inte samtliga kommuner tog möjligheten till överklagande under noggrant övervägande. Det kan kanske komma att ha betydelse för eventuella kommande rättsliga prövningar när det gäller kostnadsansvaret. *”Den som tiger samtycker”.*

Bristerna i länsstyrelsens beslut är uppenbara:

- Länsstyrelsen bryr sig inte om att flygplatsen först måste saneras innan den dräneras. Fortifikationsverket förvaltar hela fastigheten Karlsborgs Flygplats 1:1 åt Försvarsmakten, inklusive alla hot-spots och har den rådighet som krävs.
- Länsstyrelsen påpekar, men tycks acceptera, att ingen anmälan om förorenad mark har gjorts till tillsynsmyndigheten. Detta är ett trots mot miljölagstiftningen¹³ som pågått sedan föroreningarna upptäcktes år 2014. Länsstyrelsen bör avvisa alla dräneringsplaner åtminstone till dess heltäckande åtgärdsplaner har redovisats.
- Det är en framgång för vårt arbete att länsstyrelsen nu kräver att en del av det förorenade vattnet från flygplatsen måste renas, innan grävarbeten påbörjas. Men tillståndet innebär ändå att större delen av området dräneras orenat till Vätterns vattenskyddsområde. Föroreningarna i den nordöstra banänden, samt närheten till den outredda gamla brandövningsplatsen och Hangaren nonchaleras fullständigt.

I NÍRAS rapport från 2014 står att det *”framgår att den äldre brandövningsplatsen användes flitigt mellan 1957-1977. På den nya brandövningsplatsen övades släckning av flygplansvrak vid ett fåtal tillfällen per år fram till 1988, och mellan 1988-1993 endast handsläckning med skumsläckare vid eldning i fat.”* Det står också att *”Byggnad 148 [Hangaren] ska enligt muntliga uppgifter från personal på flygområdet ha fyllts med brandsläckningsskum vid åtminstone två tillfällen.”* *”...skum som enligt uppgift ska ha ’skyfflats’ ut ur byggnaden efter att den skumfyllts.”*¹⁴

Även Fortifikationsverkets egen konsult Ramböll påpekar att det är svårt att

¹² Se bland annat uppgifter från Karolinska institutet: <https://ki.se/imm/perfluorerade-och-polyfluorerade-amnen>

¹³ Se 10 kap. miljöbalken och 28 § förordningen om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd.

¹⁴ Sid 5 resp. 20 i NÍRAS rapport 2014-09-19: <http://www.aktionraddavattern.se/wp-content/uploads/2017/04/PFAS-2014-Karlsborg-Niras-1.pdf>

fastställa grundvattenströmmarnas riktning.¹⁵ När det gäller den gamla brandövningsplatsen och föroreningarna i den norra delen av flygplatsområdet, har de inte undersökts överhuvudtaget vad gäller föroreningens utbredning.

I den senaste NÍRAS-rapporten finns uppgifter, visserligen ännu mycket osäkra, att den nya brandövningsplatsens föroreningssplym vrider åt nordost, dvs. i förlängningen in mot den gamla brandövningsplatsen och den norra delen av dräneringsområdet.¹⁶

- Villkoren i länsstyrelsens tillstånd är också mycket oprecisa. T.ex. står i villkor 3 att vatten med "låga halter PFAS" ska avledas separat. Då ingen siffra på vad låg halt är blir det Försvarsmakten själv som bestämmer vad som ska gälla. Vilken annan verksamhet kommer undan på detta sätt?
- För övrigt kan noteras att tillståndsvillkoren visar omsorg om groddjur, insekter och månlåsbräken. Det är naturligtvis bra, men det vore lämpligt att länsstyrelsen också visade omsorg om människor, särskilt barn, gravida kvinnor och ammande mödrar.

Aktion Rädda Vättern ser gärna att så många kommuner som möjligt hjälper till att skydda Vättern. Detta brev har skickats till Karlsborg, Askersund, Örebro, Hallsberg, Kumla, Laxå, Lekeberg, Motala, Linköping, Norrköping, Vadstena, Ödeshög, Jönköping, Habo, Falköping, Skara, Skövde och Hjo. Överklagningstiden går ut den 14 februari 2020. Det går dock att först skicka ett enklare överklagningsdokument, där tid begärs för att komplettera med mer utvecklade motiveringar och/eller för att hinna genomföra den demokratiska processen i kommunen.

Vi vill till slut påminna om att många viktiga dokument är samlade på vår hemsida http://www.aktionraddavattern.se/dokument_forsvaret_flygplatsen/.

Om det finns frågor ställer vi gärna upp med den kunskap vi har inom området.

2020-01-15

Elisabeth Lennartsson

Ordförande Aktion Rädda Vättern
Skogsbrynet, 69692 Askersund

Christer Haagman,
kontaktperson för ARV i miljöprövningsärenden
tel. 072-895 1691
christer.haagman@gmail.com

¹⁵ Sid 5 i Rambölls bilaga: <http://www.aktionraddavattern.se/fortv-rambollsbilaga-om-grundvattenforhallanden-kbgs-flygplats/>

¹⁶ Se bl.a. sid.22, <http://www.aktionraddavattern.se/niras-resultatrapport-2019-04-30/>